

УДК 351.82:330.341.1

Т. М. ВИТРЕНКО-ХРУСТАЛЬОВА

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Виокремлено проблемні аспекти та протиріччя існуючого механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки. Запропоновано напрямки вдосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України.

Ключові слова: механізм державного регулювання; інноваційний розвиток економіки; інноваційний кластер.

Problem aspects and contradictions of existent mechanism of the state adjusting of innovative development of economy are selected. Directions of improvement of mechanism of the state adjusting of innovative development of economy of Ukraine are offered.

Key words: mechanism of the state adjusting; innovative development of economy; innovative cluster.

Інтеграція України в Європейський економічний простір обумовлює необхідність підвищення її конкурентоздатності через реалізацію інноваційної моделі розвитку, яка дозволить збільшити обсяг наукомісткої продукції з високою додатковою вартістю. А вже сьогодні частка такої вітчизняної продукції становить біля 0,1 % на світовому ринку високотехнічної продукції, який оцінюється в 2,5 – 3,0 трлн дол. США [4]. Тому в сучасних умовах існує необхідність в удосконаленні існуючого механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України.

Питанням визначення результативності та ефективності механізму державного регулювання інноваційного розвитку національної економіки присвятили свої публікації А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко та ін. [2; 3; 4]. Однак залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення питання визначення напрямків удосконалення державного регулювання інноваційного розвитку економіки України в сучасних умовах.

Метою статті є визначення напрямків удосконалення державного регулювання інноваційного розвитку економіки України.

Останнє десятиріччя ХХ ст. для України стало періодом радикальних соціальних і економічних реформ, масштабних політичних і інституційних перетворень, що протікали на фоні тривалої системної кризи. Період з 2000 по 2008 рр. характеризувався

позитивною динамікою основних макроекономічних показників – індексу промислового виробництва, валового внутрішнього продукту, зовнішньоторговельного обороту, об'єму інвестицій в основний капітал тощо. Економічні успіхи сприяли появі ілюзії початку періоду стійкого зростання економіки і автоматичного вирішення на цій основі існуючих гострих проблем в науково-інноваційній сфері. Однак сталий інноваційний розвиток економіки не виникає спонтанно, а вимагає наявності ефективного механізму державного регулювання, що передбачає створення необхідних господарських, фінансових, організаційно-правових та інших умов.

Сьогодні у світі найбільш динамічний економічний розвиток мають ті країни, де сформувалися промислові чи інноваційні кластери, – комплекси підприємств (промислових компаній, дослідницьких центрів, наукових установ), органів державного управління, громадських організацій тощо на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком. Ці комплекси виступають альтернативою відомому галузевому підходу. Високу конкурентоздатність і стабільне економічне зростання визначають фактори, які здатні стимулювати поширення нових технологій. Найбільш життєздатні кластери інноваційної активності формуються на основі диверсифікованості міжгалузевих зв'язків [2].

Ураховуючи досвід розвинутих європейських країн [3], в Україні доцільно трансформувати програми мобільності наукових кадрів і субсидування НДДКР у комплексні програми по стимулюванню співпраці між дослідницькими центрами, університетами, групами підприємств і компаніями, тобто в Україні як дієвий механізм державного регулювання інноваційного розвитку економіки необхідно стимулювати створення інноваційних кластерів. Тобто якщо зараз підтримка інноваційної діяльності в країні пов'язана, перш за все, зі стимулюванням створення високих технологій, то в перспективі такий підхід необхідно замінювати кластерними стратегіями – створенням спеціалізованих мереж знань – інноваційних кластерів (рис. 1).

На наш погляд, інноваційний кластер (метою створення якого є досягнення ефекту синергії) представляє собою географічну та цільову концентрацію взаємозалежних підприємств та організацій, які формують суміжні етапи створення та впровадження інновацій у галузях економіки, включає: ядро кластера (науково-дослідницькі центри, освітні установи (університети, бізнес-школи, бізнес-інкубатори), підприємства та компанії, венчурні компанії, патентні бюро) та інфраструктурну мережу, що формуються навколо ядра кластера (спеціалізовані постачальники, сервісні компанії, технологічні посередники, страхові компанії, торговельні асоціації, соціально-побутова і природоохоронна сфери, органи державної влади та органи місцевого самоврядування тощо), і сприяє інноваційному розвитку економіки та вирішенню соціальних та екологічних проблем суспільства.

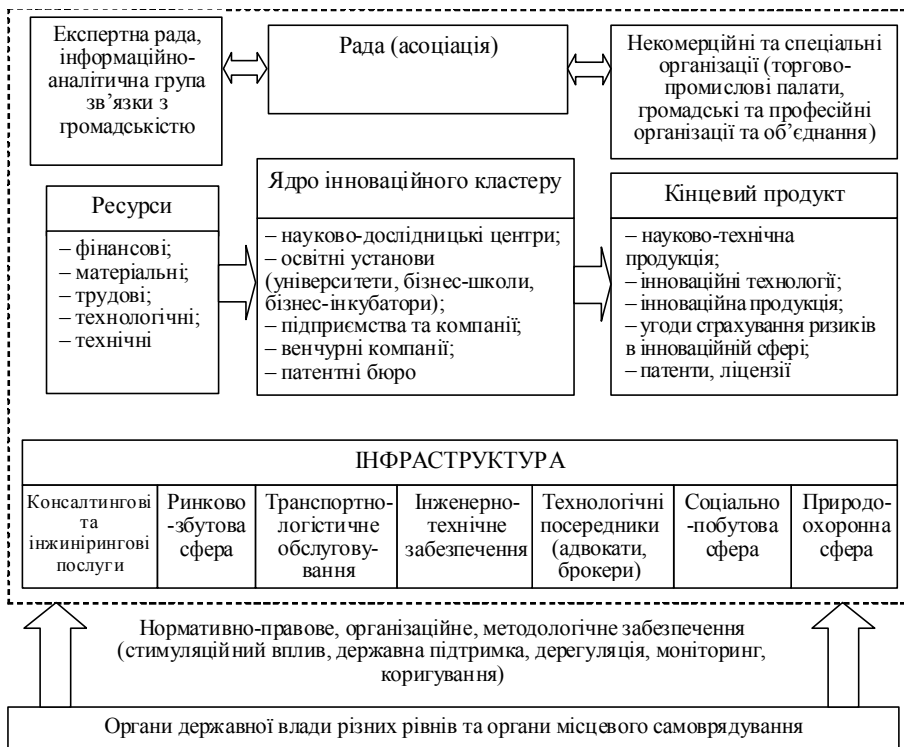

Рис. 1. Концептуальна модель інноваційного кластеру

Фінансування створення та розвитку інноваційних кластерів доцільно здійснювати на змішаній основі: власні кошти учасників кластера; кошти вітчизняних і закордонних інвесторів; кредити міжнародних організацій; державна фінансова підтримка; кошти місцевих бюджетів; пільгові кредити за рахунок частини коштів, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік на реалізацію інноваційних проектів та передових технологій у галузях економіки.

Інноваційні кластери сприятимуть досягненню цілей:

- зниження витрат і підвищення ефективності виробництва за рахунок упровадження інновацій та ефекту синергії і спеціалізації;

- підвищення конкурентоспроможності всіх учасників кластера за рахунок упровадження інновацій і передових технологій (створення й розвиток інноваційних кластерів сприятиме їх інвестиційно-інноваційній діяльності, упровадженню сучасних технологій виробництва тощо);

- консолідоване лобювання інтересів учасників кластера на різних рівнях державної влади (що вкрай необхідно в умовах, коли інноваційний розвиток економіки України гальмується);

- соціально-економічний розвиток країни (на інноваційні основи), підвищення рівня життя населення та розбудова України як держави добробуту;
- підвищення рівня екологічної безпеки країни на основі впровадження інновацій, виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля, забезпечення збалансованого і невичерпного природокористування;

Слід зазначити, що держава не тільки має сприяти створенню інноваційних кластерів, але і сама має стати активним учасником мережі.

Виятковою прерогативою держави є нормативно-правове регулювання інноваційних процесів і чітке законодавче закріплення статусу наукової і інноваційної діяльності, прав науковців і інноваторів, механізму формування та реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики. Адже, хоча на перший погляд кількість нормативних актів щодо правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні достатня, проте кількість не завжди переходить в якість, а саме:

1) правове забезпечення не підкріплено фінансовими ресурсами, методиками, необхідною інформацією. Наприклад, науковці, конструктори, технологи і інші працівники інноваційного циклу в Україні одержують зарплату в десятки разів менше ніж працівники тих же професій у промислово розвинутих країнах;

2) в існуючих нормативно-правових актах відсутній системний підхід.

Тому, на наш погляд, слід розробити систему нормативних актів інноваційної діяльності на основі розробки необхідних класифікацій, системи термінів і понять, побудови дерева нормативних актів тощо. При цьому правові питання повинні бути унормовані з управлінськими, економічними, соціальними, екологічними, технічними і іншими питаннями.

Слід зазначити, що в інноваційному законодавстві України є істотні прогалини, багато нормативно-правових актів вимагають доповнень, доопрацювань та уточнень. Наявні недоліки певною мірою знижують дієвість інноваційного законодавства і, як наслідок, – ефективність механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки. Усунення недоліків інноваційного законодавства мають зачіпати питання методичного, організаційного і морально-психологічного характеру і обумовлені змістом чинних нормативно-правових актів.

Для усунення цих недоліків необхідна перш за все розробка і доопрацювання спеціальних законодавчих і нормативних актів у цій сфері, а саме: про інноваційну діяльність (в першу чергу, Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”; про страхування; про інтелектуальну власність; про морально-психологічні форми і методи стимулювання інноваційної діяльності.

Необхідно прийняти спеціальний закон про інтелектуальну власність і нормативно-правовий акт (закон, указ, постанова) про морально-психологічні форми і методи стимулювання інноваційної діяльності. Перший важливий через необхідність розподілу прав на інтелектуальну власність між автором розробки, науковою організацією і державою, другий – через особливості і характер праці інноваторів, специфіку інноваційної діяльності, а саме: вдосконалення правового

регулювання заходів заохочення працівників наукових, конструкторських і виробничих колективів за досягнення в інноваційній сфері, освоєння перспективних розробок, нормативно-правових актів, що визначають систему заробітної плати і преміювання.

Разом з удосконаленням законодавчих норм на державному рівні необхідно сформулювати і підтримувати механізм, що забезпечує їх реальне функціонування. Так, практична реалізація прав інтелектуальної власності, захист від її несанкціонованого (“піратського”) використання вимагають створення спеціалізованих судових і арбітражних органів, що розглядають справи про інтелектуальну власність. Доцільно вдосконалити патентно-ліцензійне законодавство як основу правового захисту інтелектуальної власності, і на законодавчому рівні виробити дієві інструменти для господарського управління нею, об’єктивної оцінки і використання нематеріальних активів організацій і наукових установ.

Крім того, державні органи мають сприяти розвитку ринку страхування на об’єкти інтелектуальної власності, який має бути направлений на зниження ризику непередбачуваних витрат, пов’язаних з реальним захистом інтересів власників інтелектуальної власності. У сучасних умовах ринок страхування об’єктів інтелектуальної власності в Україні практично не сформований: немає достатньої кількості детально розроблених схем страхування; ризики, які застраховано, практично не пов’язані із сумами збитку, понесеного патентовласниками від несанкціонованого використання їх інтелектуальної власності. Тому для стимулювання розвитку страхування прав на об’єкти інтелектуальної власності повинні бути вироблені норми правового супроводу страхових випадків.

Важливим елементом державної підтримки інноваційних процесів в економіці є формування державної інноваційної інфраструктури. Держава може створювати мережі центрів розповсюдження інновацій і консультаційних центрів, що надають ділові послуги інноваторам. Для реалізації цього завдання необхідно стимулювати розвиток технологічних посередників в інноваційній сфері (заохочення створення приватних адвокатських фірм, що працюють у цій сфері, патентних бюро, технологічних брокерів, що здійснюють пошук і підбір потенційних покупців і продавців ліцензій тощо).

На державному рівні доцільно сформулювати об’єктивний і прозорий механізм вибору пріоритетів і селективної підтримки на їх основі конкретних наукових напрямів, програм, проектів, галузей науки і окремих наукових установ. Селективний виборчий підхід має стати основним інструментом стратегічного планування розвитку інноваційної сфери країни.

В умовах жорсткого обмеження фінансових ресурсів, які має у своєму розпорядженні держава для розвитку інноваційного потенціалу економіки, важливим завданням стає концентрація їх на обмеженій кількості пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки та галузей економіки. При цьому фінансовий механізм державного регулювання має гармонійно поєднувати бюджетні і комерційні джерела,

сприяти створенню сприятливого інноваційного клімату, передбачати створення нових державних фінансових структур інноваційного спрямування.

Тому не випадково, що в Плані заходів щодо реалізації Державної програми активізації розвитку економіки України на 2013-2014 рр. йдеться про створення і забезпечення функціонування Банку розвитку, для чого в 2014 р. з Державного бюджету планується виділити 10 млрд грн [1].

Банк розвитку створюватиметься в Україні як банк першого рівня і займатиметься рефінансуванням комерційних банків для реалізації довгострокових інвестиційних проєктів, перш за все, у високотехнологічних галузях економіки – авіабудуванні, суднобудуванні, ракетно-космічній галузі, машинобудуванні, а також таких стратегічних галузях економіки як ТЕК, сфері ЖКГ, транспортній інфраструктурі, а також кредитуватиме експортерів і крупні інфраструктурні проєкти [Там же].

На наш погляд, в Україні необхідно створити не просто Банк розвитку з указаною вище дуже широкою метою і задачами, а Банк інноваційного розвитку, звузивши його цілі та завдання виключно до питань інноваційного розвитку економіки України. Для чого є необхідність в розробці і внесення на розгляд Верховної Ради законопроекту “Про Державний банк інноваційного розвитку”, а також є потреба у формуванні нормативно-правової бази, необхідної для його реалізації.

Пріоритетним завданням держави щодо інноваційного розвитку економіки є формування кадрової політики в науково-технічній сфері, яка має полягати у збереженні талановитої та креативної частини наукових кадрів, задоволенні кадрових потреб фундаментальної науки і наукових комплексів високотехнологічних галузей промисловості на основі залучення і закріплення молодих науковців і фахівців, скорочення їх відтоку в інші сфери та від’їзду за кордон, у першу чергу науковців, IT-спеціалістів тощо.

Так, Україна посідає четверте місце у світі за кількістю сертифікованих IT-спеціалістів після США, Індії та Росії. Про це йдеться у звіті за 2012 р. Нацкомісії, що здійснює держрегулювання у сфері зв’язку та інформатизації (НКРСІ). При цьому 40 % IT-фахівців працюють у Києві, 19 % – у Харкові, 16 % – у Львові, 7 % – у Дніпропетровську і 4 % – в Одесі. Щороку українські вищі випускають близько 16 тис. фахівців у сфері IT. Вакансія розробника програмного забезпечення є найбільш затребуваною не тільки в IT-секторі, але й і на ринку праці в цілому. Усього ж у 2012 р. було зареєстровано понад 15 тис. вакансій. Більше того, за прогнозами в 2015 р. IT-галузі України знадобиться близько 100 тис. кваліфікованих фахівців [5].

Тому необхідно на державному рівні забезпечити збільшення державного замовлення на навчання фахівців для IT-галузі у вищих навчальних закладах країни (з урахуванням вищезазначених регіональних особливостей). Крім того, основні заходи щодо залучення і закріплення молоді в науці в сучасних умовах мають бути пов’язані зі створенням привабливих умов для роботи, творчого і соціального зростання (збільшення заробітної плати, забезпечення житлом, поліпшення соціальної захищеності).

Отже, основними напрямками вдосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України є:

- підтримка створення інноваційно орієнтованих об'єднань на базі провідних освітніх закладів, наукових і фінансових установ, підприємств і формуванням на цій основі стійких інноваційних кластерів;

- сприяння залучення іноземних інвестицій у високотехнологічний сектор економіки для забезпечення фінансування створення та впровадження інновацій у реальний сектор економіки;

- запровадження механізму страхування ризиків, пов'язаних з реалізацією інноваційних проектів, який позитивно впливатиме на інвестування цих проектів;

- підтримка підприємств промисловості та інших галузей, які здійснюють свою діяльність у високотехнологічній сфері у проведенні зарубіжних презентацій, виставок, круглих столів з метою просування їх продукції на міжнародні ринки;

- здійснення моніторингу попиту на високотехнологічну продукцію, надання інформаційно-консультативної, правової допомоги і пошук потенційних партнерів для укладання договорів щодо їх реалізації;

- запровадження механізму пільгового кредитування підприємств, які виробляють інноваційну продукцію;

- створення цілісної національної інноваційної системи, яка має включати спеціалізовані технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, інжинірингові центри, венчурні компанії, інноваційні кластери тощо;

- удосконалення механізму правового захисту інтелектуальної власності та страхування інноваційної діяльності як основи інноваційного розвитку економіки України;

- сприяння формуванню та активна участь держави на ринку інновацій (інформація в державних виданнях, виставки, біржі, ярмарки, купівля-продаж ліцензій тощо).

- розробка форм гармонійного поєднання національних інтересів в науково-інноваційному розвитку з міжнародною диференціацією, спеціалізацією і сегментацією ринків наукоємких технологій та інновацій. Державні органи мають здійснювати моніторинг особливостей інноваційного розвитку розвинутих країн на предмет їх можливого застосування в Україні.

Таким чином, існуючий механізм державного регулювання інноваційного розвитку не дозволяє створити промислово розвинуту країну з модернізованою економікою. Для переходу від сировинної економіки до інноваційної в Україні необхідно створити цілісну національну інноваційну систему з розвинутою інфраструктурою, цивілізованим ринком технологій та правовою охороною результатів інтелектуальної праці. Тому тільки вдосконалення механізму державного регулювання інноваційної діяльності, створення, розвиток і впровадження інноваційних інститутів, які в сучасних умовах не представлені в Україні, збільшення обсягів фінансування і формування адекватних механізмів ефективності інноваційного відтворення економіки дозволять створити умови

відмінні від сучасних і сприяти інноваційному розвитку економіки України, що й буде предметом наших подальших досліджень.

Література:

1. В 2014 г. Правительство воляет в Банк развития 10 млрд грн [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.eizvestia.com/news-finance/full/v-2014-grpravitelstvo-volet-v-bank-razvitiya-10-mlrd-grn>.
2. Інноваційна стратегія українських реформ / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко]. – К. : Знання України. – 2002. – 336 с.
3. Инновационный менеджмент: концепции, многоуровневые стратегии и механизмы инновационного развития : учеб. пособ. / под ред. В. М. Аньшина, А. А. Дагаева. – 3-е изд., перераб., доп. – М. : Дело, 2007. – 584 с.
4. Стратегія економічного і соціальною розвитку України (2004 – 2015 рр.) “Шляхом європейської інтеграції” / за ред. А. С. Гальчинського і В. М. Гейця ; Мін-во з економ. та з пит. європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
5. Україна на четвертому місці за кількістю IT-фахівців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.comments.ua/ht/198566-ukraina-na-chetvertomu-mistsi-zakilkisty.html>.

Надійшла до редколегії 09.09.2013 р.